

Richter Gedeon

(1872–1944)

RASZTIK TIBOR

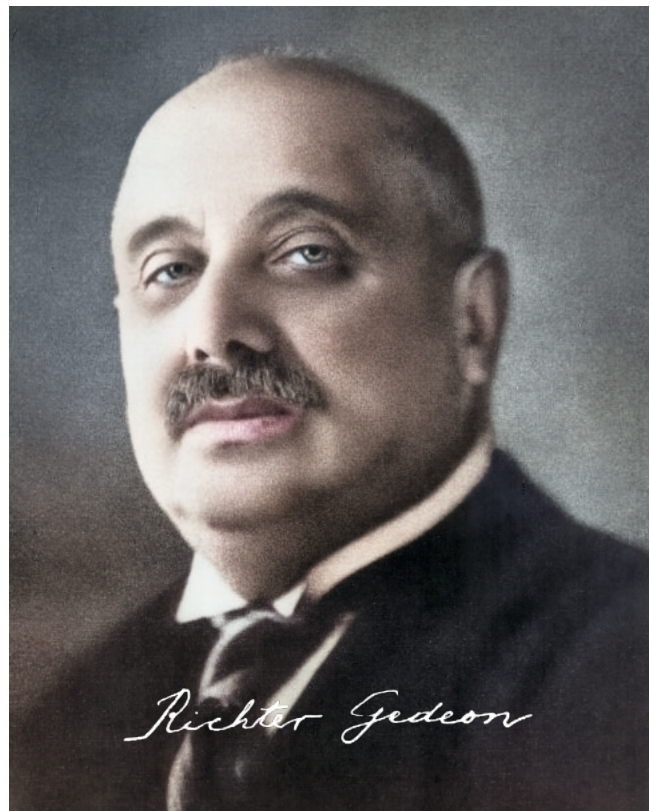
levéltáros, Richter Gedeon Nyrt.

A magyar gyógyszeripar korai történetének egyik kiemelkedő alakja volt RICHTER GEDEON, a mára kelet-közép-európai multinacionális céggé fejlődött *Richter Gedeon Nyrt.* névadója és alapítója. A 20. század elején kezdődő pályafutása rövid időn belül sikertörténetté bontakozott ki, majd az 1930-as évek végétől különféle viszontagságokon keresztül vezetett a nyilas uralom idején, az 1944 decemberében záruló tragikus végpontig.

Richter Gedeon 1872. szeptember 23-án született föld-birtokos-terménykereskedő család sarjaként, a Gyöngyöstől nem messze fekvő Ecséd községben. Apai ősei csehországi zsidó kereskedők lehettek, akik a 18. század végén telepedtek le Magyarországon, a báró Podmaniczky család pestmegyei aszódi uradalmán. 1838-ban itt született Richter Gedeon apja is, és mivel anyjáról biztosan tudni, hogy Aszódon temették el, értelemszerűen férje oldalán, ebből arra következtethetünk, hogy innen eredtek az apai ág gyökerei, itt lehetett a család felmenőinek temetkezési központja.

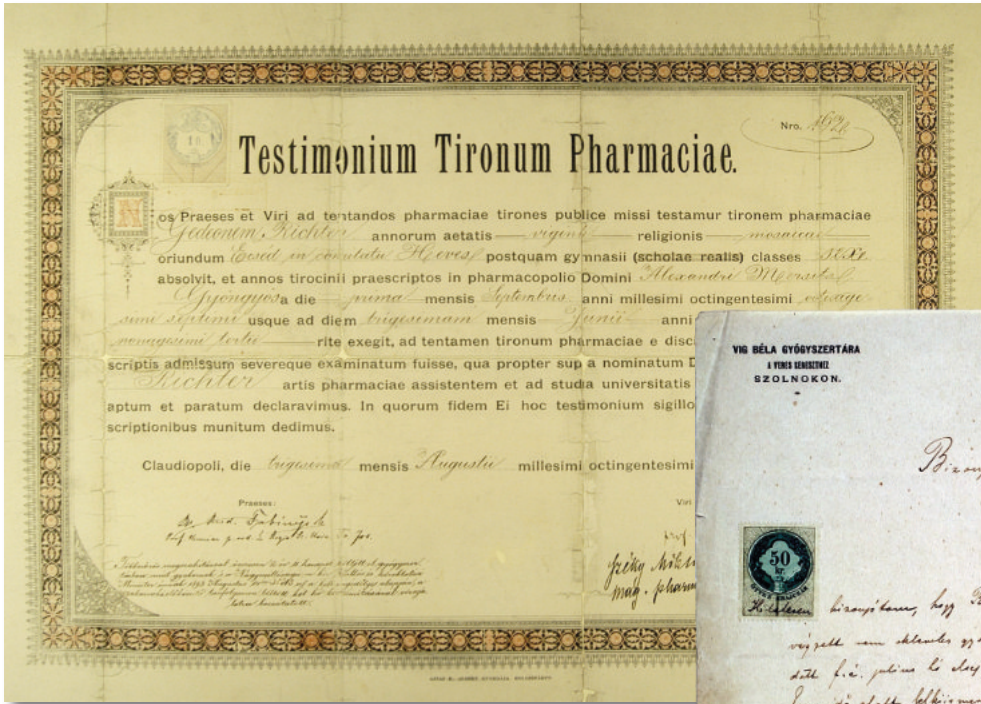
Gyors anyagi gyarapodásukat jelzi, hogy az 1860-as években Richter Gedeon szülei már 1060 holdas nagybirtokot tudtak vásárolni Ecséden, kastélylyal együtt. A beérkezett zsidó családok többségéhez hasonlóan ők is a történelmi nagybirtokos nemesség életmódjához és kultúrájához igyekeztek idomulni, de ha hivatásuk, foglalkozásuk gyakorlásáról volt szó, nyilván klasszi-

Richter Gedeon születésének anyakönyvi bejegyzése

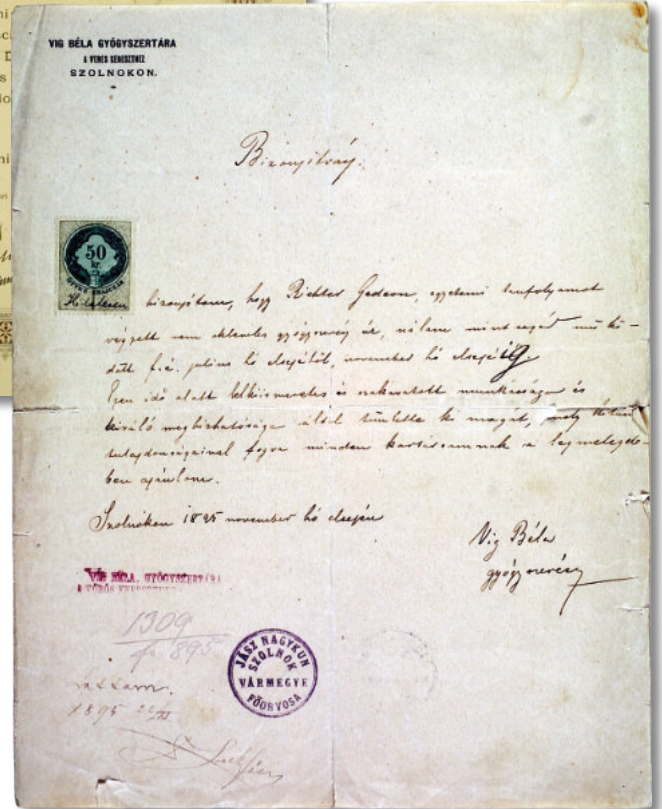
kus, 19. századi polgárként viselkedtek. Ígéretesen induló családi életüket a korai halál törte derékba.

Richter Gedeon édesanyja – röviddel Gedeon születése után – gyermekágyi lázban hunyt el, apja még egy évvel sem élte túl felesége halálát. Árváikat, Gedeont – ő volt a legkisebb fiú – és két bátyját, az anyai nagyszülők, valamint az egyik, a jelek szerint gyermektelen anyai unokatestvér családja nevelték fel Gyöngyösön, akik gabonakereskedéssel foglalkoztak.

Richter kolozsvári végbizonyítványa (1893)

Működési bizonyítvány (1895)

Richter Gedeon (1902)

Richter Gedeon a tekintélyes gyöngyösi ferencesrendi gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. A kolozsvári egyetemen 1893-ban szerzett gyógyszerész-gyakornoki bizonyítványa az első írásos dokumentum, amely arról tanúskodik, hogy a gyógyszerészetet választotta hivatásául. A végbizonyítvány elmondja, hogy tizenöt éves korától kezdve közel három évet töltött Mersits Nándor gyöngyösi patikájában gyakornokként. Elképzelhető, hogy pályaválasztásában szerepet játszott szülei korai halálának tudata is, hiszen mindegyikük olyan betegségben hunyt el, amelyet – a megfelelő terápiával – rövid idő múlva már gyógyítani lehetett volna.

Richter Gedeon a gyakornoki bizonyítvány birtokában beiratkozott a budapesti tudományegyetemre, ahol a korabeli előírásoknak megfelelően egy évet a természettudományi karon, majd egy évet az orvosi karon hallgatott. Az egyetemen többek között olyan kiváló szaktekintélyek oktatták, mint Eötvös Loránd, Lengyel Béla, Than Károly, Winkler Lajos, Bókai Árpád. Gyógyszerész oklevelét 1895-ben szerezte meg.

A kötelezően előírt kétéves gyógyszerészi gyakorlatot, amely gyógyszertár önálló vezetéséhez szükséges előfeltétel volt, Richter Gedeon részben Szolnokon, részben Miskolcon végezte, gyógyszerészsegédként. 1897-ben nyugati tanulmányútra indult, több országban szerzett tapasztalatot az európai gyógyszerészet és gyógyszergyártás területén. Közben rövid ideig beregszászi és ótátrafüredi gyógyszertárakban itthon is dolgozott. Az élenjáró nemzetközi biológiai kutatások eredményeként ebben az időben alakult ki egy merőben új gyógymód, az „*organoterápia*”, amely felcsillagította a reményt, hogy az emberi szervezet hiánybetegségei gyógyíthatók lesznek a belső elválasztású állati mirigyek, illetve azok hatóanyagainak adagolásával. Richter Gedeon felismerte az új terápia távlati jelentőségét és élete céljává tűzte ki ennek hazai fejlesztését.

Bőséges gyakorlati tapasztalatai birtokában, tanuló- és vándoréveit követően a családi örökség rá eső harmadának tőkéjéből gazdálkodva 1901 végén megvásárolta Budapesten az Üllői út 105. alatti – a Társaság tulajdonában napjainkban is működő – Sas gyógyszertárat. A patika alagsorában egy biológiai preparatív és egy vegyészeti kísérleti laboratóriumot létesített, és állati szervekből különféle organoterápiás hormonkészítmények, valamint erősítő szerek

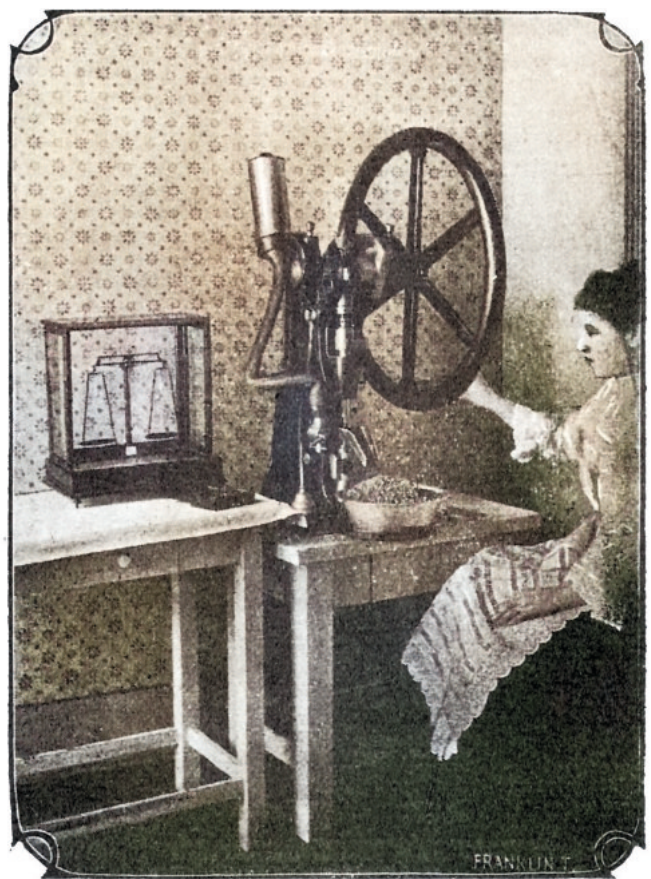
Sas patika – jobb szélen a tulajdonos, Richter Gedeon

Richter Sas patikája az Üllői úton (1903)

előállításába és forgalmazásába kezdett. Az akkori Magyarországon ez úttörő vállalkozás volt, ebben a tekintetben Richter Gedeonnak kellett „ösvényt vágnia az őserdőben.” Már első készítményével, a mellékveséből izolált adrenalinot tartalmazó *Tonogen Supra-*

Tablettázógép Richter gyógyszertárában (1903)

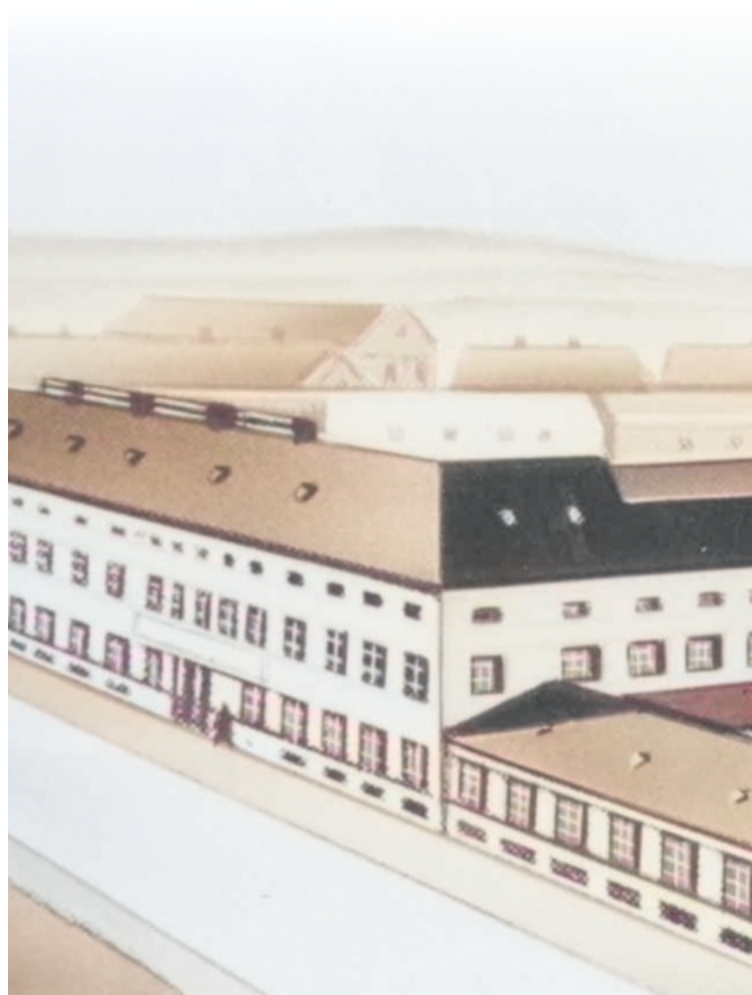
A Richter házaspár

renale injekcióval felhívta vállalkozására a figyelmet, hiszen ezt a fontos hatóanyagot ő már 1902-ben előállította és forgalomba hozta itthon, egy évvel később, hogy japán kutatók felfedezték.

Richter Gedeon megfontoltan, közel harminc évesen fogott önálló vállalkozásba. Ekkor látta elérkezettnek az időt arra is, hogy családot alapítson. Saját társadalmi köréből választott megfelelő társat magának. 1902-ben feleségül vette WINKLER ANNÁT, egy szege-di gazdag zsidó fűrészáru-gyáros és kereskedő, WINKLER BERNÁT egyetlen lányát. Házasságukról elmondható, hogy mindketten jóban-rosszban, a végsőkig kitartottak egymás mellett. Richter Gedeon kezdettől fogva mindenben számíthatott Winkler Anna és családja támogatására. A Winkler család fontos szerepet játszott a Richter történetében. Anna hozománya elősegítette a Sas patika megnyitását és fejlesztését. A Winklerek bábáskodtak a gyógyszergyár születésénél is; többségük később részvénytulajdonos, igazgatósági tag, a vállalat alkalmazottja lett. 1903-ban megszületett a Richter házaspár egyetlen gyermeke, a reménybeli utód, RICHTER LÁSZLÓ. A boldog békeidők éveiben úgy tűnt, semmi sem állhat a házaspár családi boldogságának és társadalmi érvényesülésének útjába.

Az új termékek fejlesztését Richter kezdettől fogva kiváló orvosokkal kiépített alkotó együttműködésre alapozta. Már 1902-ben kiadott egy rendszeresen megjelenő szakmai tájékoztatót „*Pharmakoterapiai Értesítő*” címen, amelyet díjmentesen orvosokhoz juttatott el, lapjain tudományos alapossággal ismer-

Richter „patikagyára” a Cserkesz utcában

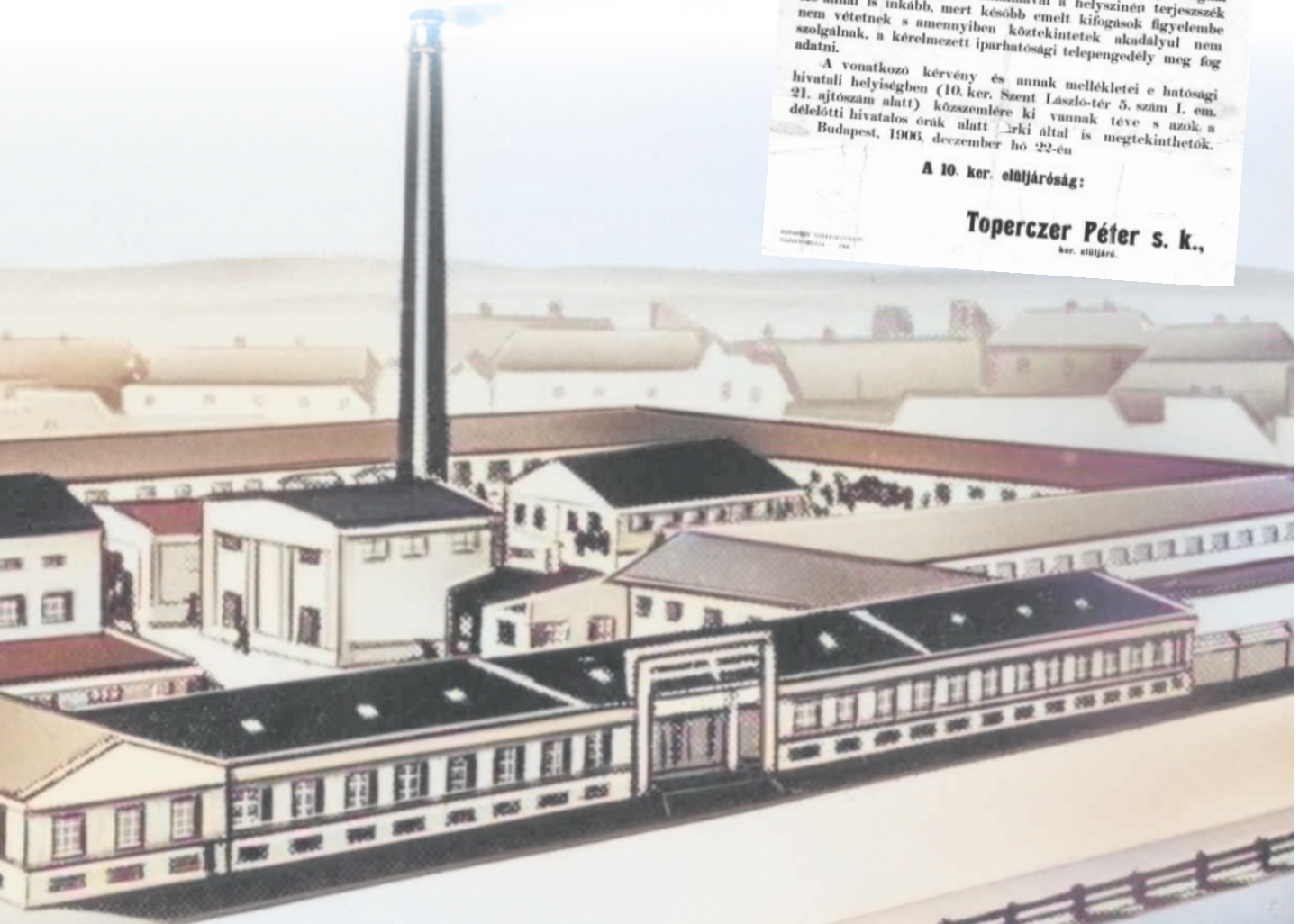
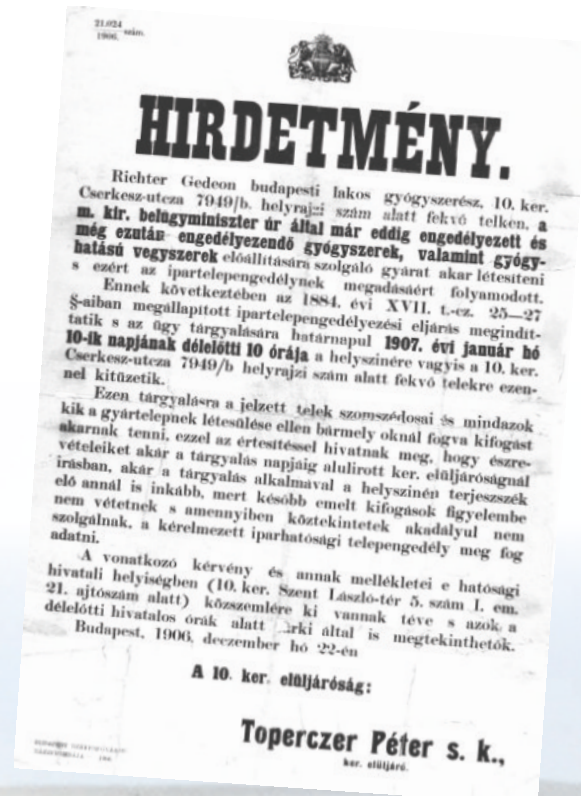

tetve készítményeinek terápiás hatását. 1903-ban jelent meg első nyilvános kiadványa, „A legújabb organotherapiás gyógyszerek” címet viselő brossúra. Előszavában – nem kis önbizalommal és némi túlzással – büszkén hirdette, hogy „a magyar gyógyszerkészítményekkel sikerült legyőzni a külföldi behozatal versenyt”. A Sas patika termékválasztékának bővülése szükségessé tette a gyártási eljárások szabadalmi védelmének megszervezését is. Richter Gedeon készítményeinek szabadalmi védeltsége 1905-ben kezdődött, a „lecithin albuminát” előállításának bejelentésével.

A Sas patika rövidesen szűknek bizonyult a növekvő forgalom ellátására, ezért Richter Gedeon 1906-ban elhatározta, hogy gyógyszergyárat alapít. A következő évben megvásárolta Kőbányán a Cserkesz utca 63. alatti, a mai vállalat egyik sarkában lévő mintegy háromszáz négyszögöles telket. Korlátozott anyagi lehetőségeihez mérten itt építette fel gyárát, s ezzel lefektette a modern magyar gyógyszeripar alapjait. A „patikagyár” – ahogy a környékeliek nevezték ezt a kezdetben szerény méretű és manufaktúrális jellegű

üzemet – 1907 szeptemberében kezdte meg a termelést. Richter Gedeon ebből az alkalomból a következőképpen összegezte három fő szakmai célkitűzését egyik írásában: 1. Olyan gyógyszereket kíván forgalomba hozni, amelyeket az orvosi irodalom „általánosan jóknak és a szenvedő emberek gyógyítása érdekében célszerűeknek ismer el.” 2. E készítményeket „az elérhető legnagyobb pontossággal” szeretné gyár-

A kőbányai gyár ipartelep-engedélyeztetési hirdetménye (1907)

tani és az elért eredményeket tökéletesíteni. 3. Sikerral akarja felvenni a versenyt „a hatalmas külföldi hasonló vállalatokkal”.

Richter Gedeont tehát mindenekelőtt a gyógyítás szándéka motiválta, és ennek érdekében – az orvostársadalommal szorosan együttműködve – hatékony, minőségi gyógyszerek előállítására, iránymutató fejlesztésre, valamint a piaci versenyben való sikeres helytállásra törekedett. Elképzelése mindmáig helyesen bizonyult, hiszen a vállalat ma is ebben a szellemben működik, a fenti sorokat akár napjainkban is változatlanul le lehetne írni.

A gyár már a kezdeti időszakban megalapozta hírnevét, és hamarosan az élvonalbeli nemzetközi szállítók között tartották számon. Ma már nehéz elképzelni, hogy a kapitalizmus hőskorában mekkora dolog volt komolyabb előzmények nélkül úttörő szerepre vállalkozni a hazai gyógyszeriparban. A magyar gyógyszerpiacot elsősorban külföldi készítmények uralták. Aki gyorsan nagy haszonra akart szert tenni, nem fektetett energiát és tőkét a szinte még nem is létező magyar gyógyszeriparba. Ezzel a bizonytalan, kockázatos vállalkozással szemben ott voltak a bejáratott iparágak, a banki, kereskedelmi és ingatlan ügyletek. Richter Gedeon kísérletéhez tehát igen komoly elszántságra és elhivatottságra volt szükség. Sikertörténetének kulcsa, hogy tudott élni a családi háttérétől örökölt anyagi és szellemi erőforrásokkal, tudott élni a kiváló személyes adottságaival, a meg-

szerezett, folyamatosan csiszolt ismereteivel, a gondosan felépített hazai és külföldi kapcsolataival, és végül tudott élni a korabeli gazdasági viszonyok által kínált lehetőségekkel. A termelési főprofil kiválasztása például különösen szerencsésnek bizonyult, mert az organoterápiás készítményeket gazdaságosan, alacsony önköltséggel és tisztességgel lehetett előállítani. E tényezők harmonikus együttese, ha eleve nem is garantálta, de legalábbis előrevetítette a sikeres eredményt.

Richter a gyár fő profilját képező állati eredetű organoterápiás termékek mellett idővel növénykémiai és szintetikus készítményeket is forgalomba hozott. A korai termékpalettából kiemelkedik a tízes évek elején kifejlesztett *Adigan* szívgyógyszer, továbbá a *Hyperol* fertőtlenítőszer és a *Kalmopyrin* lázcsillapító. A gyár termékei sikeresen szerepeltek az 1911-ben megrendezett első magyar gyógyszerészeti kiállításon. A kiállításról tudósító szaklapok különösen a *Hyperol*-nak jósltak nagy jövőt. (A jóslat hamarosan valóra is vált, mert a készítmény előnyös tulajdonságai miatt a honvédségi alapfelszerelés tartozéka lett.) Az első világháború kitörésének évében már huszonnyolc szabadalom volt a vállalat birtokában.

A vesztes háborút követő tanácsköztársaság idején avatkozott be Richter Gedeon életébe először negatív értelemben a politika. A gyárat a hivatalos szervek kisajátították, élére termelési biztost neveztek ki. Richter Gedeont a népbiztosok tanácsa felszólította, hogy működjön együtt a hatalommal. Ő egyre csak húzta-halasztgatta a választ, mire LÁSZLÓ JENŐ termelési népbiztos két detektívvél maga elé kísértette és megfenyegette, hogy ha nem adja be a derekát, akkor ellenforradalmárként le fogják tartóztatni. Richter Gedeont állítólag ekkor verőlegények bántalmazták. Rövid idő múlva, egyik hű alkalmazottja figyelmeztetésére, hogy forradalmi törvényszék elé akarják állítani, és élete veszélyben forog, családjával titokban Szegedre

Richter gyára a Cserkesz utcában (1907)

menekült, és apósánál bujkált hónapokig. A tanácsköztársaság bukása után Richter a szegedi kormány egészségügyi miniszterének megbízásából több esetben is Bécsbe utazott fontos gyógyszerek és gyógyszer-alapanyagok beszerzéséért, így vállalt részt az ország gyógyszerellátásának megszervezésében.

A vállalat fő termékprofilját hosszú ideig főleg az organoterápiás készítmények jellemezték. A húszas évek vége táján már mintegy másfélszáz ilyen termék volt forgalomban. A fejlesztésük során szerzett tapasztalatok tették lehetővé, hogy Richter Gedeon később nemzetközi szinten is versenyképes minőségben hozhassa forgalomba hormonkészítményeit. Közülük kiemelkedő jelentőségűnek bizonyult például a nőgyógyászatban alkalmazott *oxitocin* tartalmú *Glandu-itrin* injekció, vagy az 1923-ban felfedezett *inzulin*, melyet a Richterben laboratóriumi méretben már 1926-ban előállítottak, majd rövidesen megoldották folyamatos termelését. A vemhes kanca vizeletéből előállított ösztrom gyártása és széles körű exportja eredményeként a Richtert már a harmincas évek elején a világ ösztromgyártó cégeinek élvonalában tartották számon. Gyógyszerei hatékonyságának növelése érdekében Richter számos készítményét különféle hatóanyagokkal kombinálva hozta forgalomba. Ma már például orvostörténeti hagyomány, hogy Magyarországon nem történt kulturált foghúzás a Richter *Neotonocain* márkanévet viselő kombinált érzéstelenítője nélkül.

Fertőtlenítő állomás az első világháborúban

Gyógyszerraktár az első világháborúban

Hyperol-, és hidrogén-szuperoxid gyártás (1927)

Iroda (1927)

Laboratórium a kőbányai gyárban (1927)

Az új készítmények fejlesztése mellett Richter Gedeonnak kiváló érzéke volt a gyümölcsöző nemzetközi kapcsolatok kiépítéséhez, valamint a hatékony kereskedelmi tevékenységhez. Első külföldi képviselőjét már 1908-ban létrehozta Olaszországban. 1910-ben egy berlini gyógyszerésszel kötött szerződést cége képviselőjére, 1914-ben pedig már a darmstadti Merck céggel kötött együttműködési megállapodást.

Az egyre szaporodó külföldi egyezmények oly mértékben növelték a cég tekintélyét, hogy Richter Gedeon 1923-ban családi részvénytársasággá alakította át egyéni vállalkozását. Korabeli dokumentumok tanúbizonysága szerint 50 ezer darab, egyenként 1000 korona névértékű részvényből 49 ezret a gyáralapító birtokolt, míg a többi részvényen a családtagok osztoztak.

1927-ben a Richter Rt. jubileumi kiadványban tárta a nyilvánosság elé a vállalat elmúlt huszonöt évének eredményeit. „Gyárunk egész sereg gyógyszer előállítása terén újat alkotott, jobbat, mint társai és elődei, és gyárunk nemcsak termelt, hanem alkotott is és a tudományt nem kevésbé szolgálta, mint a gyógyító gyakorlatot.” A végső összegzés szerint „...gyárunk büszkén tekinthet vissza arra, amit eddig elért és ez a fejlődési fok bizton remélnünk engedi, hogy hazai gyógyszeriparunk a jövőben is a magyar szorgalomnak, leleménységnek és tudományosságnak lesz igazolója.”

Az évforduló alkalmából a Belügyminisztérium és a Népjóléti Minisztérium a magyar közegészségügy terén kifejtett értékes szolgálatokért, a Földművelésügyi Minisztérium a magyar mezőgazdaság és állattenyésztés termékeinek értéktöbbletet jelentő feldolgozásáért, a Kereskedelemügyi Minisztérium a magyar ipari termelésben példamutató negyedszázados munkásságért, a Miniszterelnökség a devizatermelő, egyúttal magyar kulturális és propaganda tevékenységért nyilvánította ki elismerését. Két évvel később, 1929-

Gyárbelső (1927)

Szállítmányozási
részleg (1927)

ben a miniszterelnök előterjesztésére HORTHY MIKLÓS kormányzó a magyar királyi kormányfőtanácsosi címet adományozta Richter Gedeonnak, és személyesen is fogadta őt. A merev és hierarchikus felépítésű magyar társadalom viszonyai közt, amelyben a társadalmi rang elsősorban a származástól, a házasságtól és a címektől függött, a hagyományos konzervatív-keresztény elit elismerése, köreikbe befogadó gesztusa Richter Gedeon számára – aki saját erejéből és teljesítményéből felemelkedve voltaképpen „self made” üzletember volt – sokat jelenthetett, és nyilván optimizmusra készítette társadalmi helyzetét és jövőjét illetően. Még egy évtizednek sem kellett eltelnie, hogy a helyzet gyökeresen megváltozzon, és az efféle derültség pusztán illúzióknak bizonyuljon.

Pályafutása csúcspontján Richter Gedeon termékei számos rangos nemzetközi elismerést is nyertek. A húszas évektől a háború kitöréséig a vállalat tizenkét aranyérmét szerzett a nemzetközi kiállításokon. Ezek közül sajnos csak egy maradt ránk, az 1929-ben Barcelonában rendezett nemzetközi kiállítás nagydíjának oklevele.

A vállalatot már két évtizeddel a gyáralapítás után úgy emlegették, „a magyar Merck”. A bel- és külföldi elismerések újabb lendületet adtak a cég további fejlesztéséhez, ezért Richter Gedeon a húszas évek végén, amikor Magyarországon még javában dúlt a gazdasági válság, kereskedelmi világhálózat kiépítését határozta el. Ettől kezdve néhány év alatt az egész világot behálózó kereskedelmi és képviselői láncolatot hozott létre, amely közel száz országban biztosította a Richter készítményeinek forgalmazását. Richter Gedeon tíz külföldi leányvállalatot is alapított. Közülük a bukaresti, londoni, mexikói, milánói, sao paolo-i, zágrábi és varsói gyárakban jelentős gyógyszeripari gyártás zajlott. A harmincas évekre a Richter Rt.

Török nyelvű gyógyszerreklám részlete (1930)

az egyik legjelentősebb magyar külkereskedelmi vállalatá fejlődött.

Érdemes megemlíteni, hogy Richter Gedeon tudatosan kerülte hitel igénybevételét, és fejlesztéseit fokozatosan, anyagi teherbírásához mérten, szükség esetén saját vagyona felhasználásával valósította meg. A megfontolt üzletpolitika miatt a cég stabil helyzetét még a nagy gazdasági világválság sem tudta megrendíteni, elbocsátásokra sem került sor.

Richter Gedeon élete értelmét a családja és a vállalkozása jelentette. Fia, a Zürichben vegyészdoktori oklevelet szerzett László 1932-ben, a Gömbös-korszak kezdetén feleségül vette LOBMAYER ILONÁT, egy neves fővárosi sebész főorvos lányát. A tény, hogy házasságkötése előtt öt nappal Richter László a leendő keresztény hitvese evangélikus vallására tért át zsidó vallás-

Richter László és Lobmayer
Ilona esküvője, jobbra Richter
Gedeon
és felesége (1932)

ből – ami nyilván házasságuk egyik előfeltétele volt –, sokat elárul a politikai légkör fordulatáról. Házasságukból két leánygyermek született. Richter Gedeon imádta unokáit, és annyira féltette őket, hogy sehova sem mehettek kíséret vagy felügyelet nélkül.

A harmincas évek közepéig visszanyúló személyes emlékezések megőrizték, hogy a gyárban milyen nyugodt, meghitt, családias légkör uralkodott. E hangulat alaptónusát Richter Gedeon egyénisége határozta meg. Az alapító nagy súlyt helyezett arra, hogy a dolgozók nyugodt munkakörülmények között jól érezzék magukat, és eredményesen dolgozzanak. Az alkalmazottak még évtizedek múlva, a szocialista korszakban is számontartották, hogy Kőbányán a háború előtt a Richter volt a legjobban fizetett és a legjobb össze-

tételű gyár. Emlékeik szerint tisztos létbiztonságban, a hosszú távú munka és boldogulás reményében dolgoztak, átlagon felüli juttatásokat kaptak. A Richter dolgozójának lenni rangot jelentett. E tények és a már említett szakmai sikerek főként abban a tudatban méltók az elismerésre, hogy első generációs, önerőből innovatív, még teljesen ki sem forrt vállalkozásról beszélhetünk, ráadásul a magyar kapitalizmus a nyugatihoz képest fél évszázados késéssel indult és fejlődése több alkalommal is megtört.

Egyik közeli munkatársának jellemzése szerint Richter Gedeon rendkívül csendes, szerény, meditáló, szorgalmas, szeretetre méltó és kiegyensúlyozott egyéniség volt. Gyakran tapasztalt hamiskás mosolya jó humorérzékről tanúskodott, bátorító, megnyugtató

Richter Gedeon
feleségével és unokáival
(1936)

Szabadalmi okiratok (1931, 1911)

Organoterápiás védjegy (1920-as évek)

tekintete mélyes humanizmust tükrözött. Közismert közvetlensége hatékonyan segítette széles körű és kiváló emberi kapcsolatának kiépítésében. Sosem hallottak tőle emelkedett hangú megnyilatkozást, viszont munkatársain keresztül következetesen érvenyesítette elképzeléseit. Megkövetelte a fegyelmet, a szorgalmas, lelkiismeretes munkavégzést. Az eredményeket jutalmazta, a hiányosságokat, illetve a mulasztásokat következetesen számonkérte.

Életcélja volt vállalatának lankadatlan fejlesztése, tökéletesítése, ezért rendszeres napirendjét is ennek szolgálatába állította. Mindennap, már reggel hét óra előtt a gyárban volt, és amikor megszólalt a munkakezdést jelző gőzduda, elindult az elmaradhatatlan üzemlátogatásra. Naponta végiglátogatta az összes üzemet, „benézett a gyár minden sarkába”, közben az üzemvezetők felváltva kísérték és tájékoztatták az aktuális fejleményekről, eredményekről vagy problémákról.

Richter Gedeonnak bámulatos érzéke volt az ígéretes kutatási és termékfejlesztési témák kiválasztásához, amelyet általában az ipari termelés gyors megvalósítása követett. Tájékozódni, értékelni, alkotni – ez a munkafolyamat volt az egyik legfőbb hitvallása. A külföldi szakirodalmat szorgalmasan és rendszeresen, akár hosszú estékbe nyúlóan figyelemmel kísérte. Közben széljegyzetelt, illetve külön cédulákon jelezte, hogy melyik munkatársa tanulmányozza át a kijelölt közleményt, és gyakran azt is feljegyezte, mi-

„Az organoterapia mérföldkövei” (1938)

A Barcelonában rendezett nemzetközi kiállítás nagydíjának oklevele (1929)

Ilyen elképzelései vannak a fejlesztésre. Másnap az így előkészített irodalmat szétszötták az illetékes munkatársaknak, akiknek néhány nap múlva referálniuk kellett a cikk áttanulmányozásának eredményéről. Ezt az életformát már korán kialakította, és hosszú évtizedeken keresztül következetesen kitartott mellette.

Richter Gedeon sikeres pályafutását végül a zsidótörvények megaláztatásai, majd a második világháború tragikus eseményei törték derékba. Zsidó származásának – külsőségekben egyébként nem érzékelhető,

jóformán csak anyakönyvi kivonatban dokumentálható – pusztán ténye elegendőnek bizonyult, hogy a változó politika elsöpörje életműve eredményeit, a hazának és a közösségnek tett szolgálatait, asszimilációs társadalmi alkalmazkodása illúzióit. Az 1939-ben kitört háborúval együtt (1919 után újra) bevonult a gyár életébe a politika, véget vetve az addigi nyugodt, családlás légkörnek.

A zsidótörvények megbélyegzése és a polgári jogegyenlőség állami szintű felrúgásának sokkoló hatására Richter Gedeon lemondott az igazgatóság elnöki tisz-

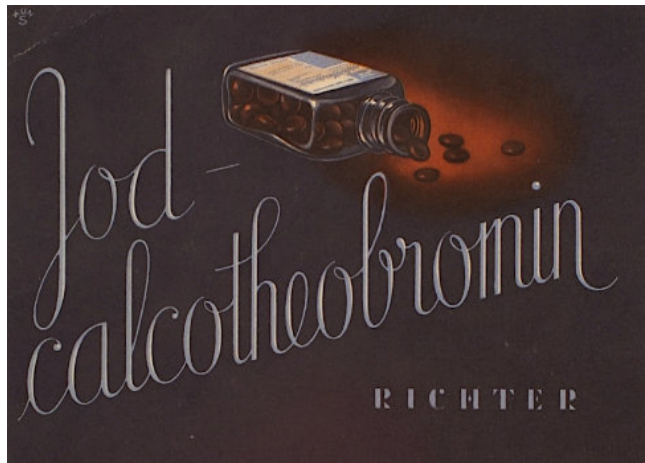
Kézi csomagolás (1930-as évek)

téről. A családi igazgatóság tagjait olyan keresztény közéleti személyiségek váltották fel, akiktől remélhető volt, hogy sikeresen tudnak lobbizni a vállalat és természetesen alapítója érdekében. 1940-ben Richter Gedeon TELEKI PÁL miniszterelnöktől kérvényezte mentesítését a zsidótörvények korlátozó rendelkezései alól, de kérelme nem vezetett eredményre. 1942 elejéig még dolgozhatott, ekkor azonban a hatóságok eltiltották a vezérigazgatói tevékenységtől, sőt – nem járulván hozzá az üzletvitelben való további részvételéhez – munkaviszonyát is megszüntették. Mindössze igazgatósági tagságát tarthatta meg, részvénytulajdonosi jogán. Richter Gedeon e döntést tudomásul vette, s ettől kezdve bizalmas munkatársain keresztül otthonából irányította a vállalatot. Az igazgatósággal abban állapodott meg, hogy díjazás nélküli szakértőként vesz részt a vállalat munkájában, ám az egyik kormány-szerv még ebben a megoldásban is „az engedélyezett jogkört meghaladó tevékenység folytatását” látta, és elhúzódo büntetőeljárást kezdeményezett az érintettekkel szemben. A vállalat igazgatósága hiába hívta fel a hatóságok figyelmét: „Nemcsak gyárunk neve, világ-hírű készítmények, és nemcsak a magyar gyógyszerexport fűződik Richter Gedeon nevéhez, hanem olyan etikai értékek is, amelyek mindeddig devalvátlan fedezetét alkották a hagyományosan becsületos, tisztos magyar iparnak.”

Richter Gedeon a személyes mellőzést, a méltatlan, megalázó bánásmódot bámulatos önfegyelemmel viselte el, és a fokozott energiával folytatott alkotómunkába menekült. A magyar gyógyszeripar világhírű, ám itthon „nemzetidegen”-nek minősülő alakja mellett a Vatikán is kiállt, amikor 1943-ban ANGELO ROTTA pápai nuncius (nagykövet) meglátogatta a gyárat és a Szentatya személyes köszönetét tolmácsolta Richter Gedeonnak a sok háborús jótékonykodásáért.

A tragikus 1944. év Richter Gedeon életében részleges elégtétellel indult: március elején az Iparügyi Minisztérium hozzájárult ahhoz, hogy szaktanácsadóként állandóan közreműködjön a vállalat vezetésében. A német megszállás előtti napokban még sikerült ki-menekítenie fiát az országból, balkáni exportügylek intézése ürügyén. A család részvényeit keresztény menyére és unokáira íratta. A megszállás után még bejárt a gyárba. A helyzet súlyosbodásával fáradhatatlanul kereste a vállalat megmentésének lehetőségeit, de fokozatosan elbizonytalanodott. Visszaemlékezések szerint a keserves megpróbáltatások látszólag nem viselték meg, ám valójában zárkózott lett, korábbi életteli, élénk tekintete elszomorodott, már nem az a derűs egyéniség volt, mint korábban. 1944 vészterhes nyarán még alkalma lett volna elmenekülnie, mert a Vöröskereszt útján sikerült egy svájci menlevelet szerezni számára. Egy szemtanú beszámolt róla, hogy

Korabeli termék hirdetések (1930-as évek)

sárga csillaggal a mellén, sírva búcsúzott környezetétől a gyárban, amikor bejelentette, hogy Svájcba távozik. De végül mégsem élt a lehetőséggel, mert nem akart, vagy nem tudott megválni hazájától, és kötelességének tartotta, hogy a nehéz időkben is kitarson vállalata mellett, amely egész életművét, és családja mellett élete legfőbb értelmét jelentette. Egyáltalán nem mérte fel reálisan, sőt szinte nem érzékelte az egyre növekvő, személyét is fenyegető veszélyt. Alapítan bizakodással ítélte meg saját helyzetét, és bele-

Angelo Rotta pápai nuncius látogatása és az erről tanúskodó emléktábla (1943)

kapaszkodott abba az illúzióba, hogy neki nem történhet bántódása, hiszen ő nem ártott senkinek, egész életét a beteg emberek szenvedéseinek enyhítésére fordította. Azt hitte, hogy érdemeit valahol számon tartja valamilyen illetékes, és hírneve, jó gyógyszerei megvédik őt, még a legelvakultabb gyűlölködés korszakában is.

És egy rövid időszakra csakugyan tovább élhetett a kedvező változásokba vetett hit reménye. Családi hagyomány szerint Richter Gedeont 1944 augusztusában érdemeire való tekintettel mentesítették a zsidótörvények rendelkezései alól, sárga csillagot sem kellett viselnie. Mentességét a nyilas hatalomátvétel után azonban nyilván felülvizsgálták és érvénytelenítették.

1944 utolsó hónapjaiban tudta meg a mexikói leányvállalat, hogy a Richter házaspár élete veszélyben forog. Kapcsolatba léptek Richter Lászlóval, aki tájékoztatta őket, hogy most már csak földalatti szervezetek útján lehetne kimenekíteni a családot a „náci pokolból”. A WINKLER ISTVÁN – Richter Gedeonné unokafivére – vezette vállalat erre a célra 35 ezer svájci frankot utalt át Richter László bizalmasának Genfben, aki meg is szerezte a szükséges engedélyeket a mentéshez, de ekkor már késő volt.

A legújabb kutatások szerint a Richter házaspár egy ideig rokonoknál húzta meg magát a Munkácsy utcában, majd 1944. december elején a hatósági rendelettel kijelölt ún. nemzetközi gettóba költözött, a semleges svéd követség diplomáciai oltalma alatt álló Katona József utca 21. szám alatti sarokházba. Számos sorstársukhoz hasonlóan ők is a legendás RAUL WALLENBERG

védencei lettek, feltehetően Richter Gedeon svéd üzleti kapcsolatainak köszönhetően.

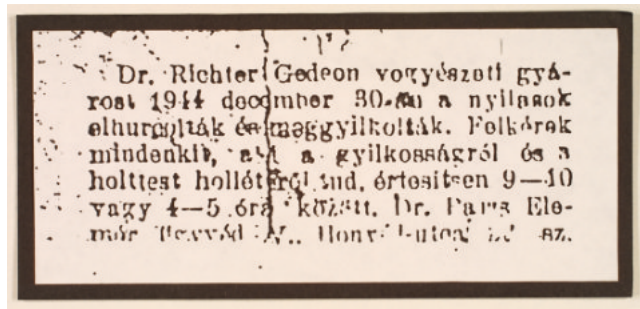
A ház egyik lakójának visszaemlékezése teljes mértékben kiegészíti azt a képet Richter Gedeonról, amelyet más források, leginkább a gyári munkatársak és alkalmazottak elbeszélései is felvázoltak róla: a magas, jó kiállású Richter Gedeon igazi úrként viselkedett; csöndesen, higgadtan beszélt feleségével, szerény, visszahúzó ember volt, soha nem kért, nem jelentkezett, nem panaszkodott.

December végétől a svéd házak diplomáciai védettségét a nyilasok egyre kevésbé tartották tiszteletben, miután kiderült, hogy Svédország csak az időt húzza a Szálasi kormány elismerésének ígéretésével. Az élelet jelentő svéd menlevelet ekkor már tömegesen hamisították, ami szintén bőszítette a nyilasokat. A védett házakat nem őrizte fegyveres őrség, így az el-

lenük intézett nyilas támadások és atrocitások a front közeledtével, illetve a nyilas kormányzat nyugatra távozásával egyre szaporodtak. Az ostromlott fővárosban elszabadult a pokol, mindennapos eseménnyé váltak a megtorláson és megfélemlítésen alapuló erőszakos cselekmények, a rablások és kivégzések. 1944. december 30-án a Katona József utca 21. lakóit egy fegyveres nyilas osztag igazoltatás ürügyével az Andrássy út 60. alatti pártházba – a mai Terror Házába – hurcolta. Az épületben mindenkitől elvették papírjait és értékeit, az embereket fogva tartották, majd másnap a hajnali órákban fegyveres kísérettel útnak indították őket a Duna irányába, előre a férfiakat, hátra a nőket rendelve. Szemtanú emlékezése szerint Richter Gedeon ekkor átölelte feleségét, elkészönt tőle, és beállt előre a férfiak sorába. Indulás előtt mindenkinek alsóneműre kellett vetkőznie a jéghideg, fagyos időben. A folyóhoz közeledve egy mellékutcában megállították a menetoszlopot. Az élen haladó férfiak közül az első ötven embert elvezették, és a mai Széchenyi rakparton, a Zoltán utca torkolatánál a Dunába lőtték. Az áldozatok közt volt a 72 éves Richter Gedeon is.

Döbbenetes, hogy jobb sorsa érdemes, eredményekben gazdag alkotó életének szörnyű terrorcselekmény és rablógyilkosság vetett véget. Mert azt, ami történt, másnak nem lehet minősíteni.

Richter Gedeon felesége túlélte a nyilas akciót és a háborút, de lelkileg sosem heverte ki a borzalmas tragédiát. Richter Gedeon holtteste nem került elő,

Richter Gedeon eltűnésének körülményeit kideríteni próbáló újsághirdetés (1945)

jelképes sírja a svájci Lugano városkában, családi sírboltban található. Hídvégi Jenő fél évszázaddal későbbi megemlékezésének tömör és találó jellemzése akár a sírfelirata is lehetne:

„Igaz ember volt, tudta, mi a tisztesség, maradandót alkotott és neve összeforrt alkotásával.” ■

Forrás:

A közlemény a Richter Gedeon Zrt. jubileumi kiadványának felhasználásával, a Richter Archivum engedélyével készült.